

АНАГААХЫН НЭР ТОМЬЁНЫ ОРЧУУЛГЫН АСУУДАЛД: МОНГОЛ-АНГЛИ-ЯПОН 15 ЦУВРАЛ ТОЛЬ БИЧГИЙН ЖИШЭЭН ДЭЭР

Б.Төмөрхуяг¹¹

Abstract: *The translation of medical terminology requires a high level of precision due to its direct relevance to diagnosis, treatment, and medication use. Inconsistent terminology usage and variations in transliteration may lead to professional misunderstandings. This study examines the challenges of standardizing medical terminology translation based on the experience of compiling a 15-volume Mongolian–English–Japanese Medical Dictionary. The study employed surveys, document analysis, and focus group discussions. The Mongolian-English-Japanese 15-volume Medical Dictionary served as the primary research material. A survey was conducted via Google Forms in February 2025, with six structured questions answered by 13 authors.*

The findings indicate that major challenges include inconsistent term usage across existing dictionaries, variations in transliteration practices, and the difficulty of directly translating certain specialized concepts into Mongolian. Some terms require explanatory translation, while others may necessitate standardized transliteration.

The study highlights the need for institutional regulation and the development of unified standards for medical terminology translation in Mongolia.

Түлхүүр үг: *толь бичиг, анагаахын нэр томьёо, орчуулгын оноолт, галиг*

УДИРТГАЛ

Толь зохиогчид бид нэр томьёо үүсгэхдээ асар болгоомжтой хандах хэрэгтэй. Нэр томьёо нь тухайн салбарын ухагдахууныг оновчтой, нэг утгатай, мэргэжлийн хүрээнд хэрэглэгдэх үгээр илэрхийлдэг онцлогтой. Реформатский (1989) нэр томьёог ойлголтыг бүрэн, зөв тодорхойлсон, гол төлөв ганц утгатай, хязгаарлагдмал хэрэглээ бүхий мэргэжлийн үг (Рецкер Я.И, 1989) хэмээн тодорхойлсон бол Герд (1979) шинжлэх ухааны ойлголтын үндсэн шинжийг хадгалсан хэлний нэгж гэж үзжээ. Орчуулагч нь шинжлэх ухаан, техникийн хэлний өндөр мэдлэгтэй байхаас гадна эх хэл, орчуулж буй хэлний өндөр чадвартай байх ёстой (Рецкер, 1989)

Анагаахын нэр томьёоны орчуулга нь хамгийн ярвигтай. Өвчний шинж тэмдэг, онош, эмчилгээ, жор гээд нэр томьёоны орчуулгын нэг ч алдаа гаргах учиргүй. Нэр томьёоны орчуулгын ялимгүй алдаа нь нөхөж баршгүй хохиролд хүргэнэ. (Хайновская, 2008) Анагаахын нэр томьёоны олон арван толь бичиг манай оронд хэвлэгдэн гарчээ. Тэдгээр толь бичигт тусгагдсан зарим нэр томьёоны орчуулгын оноолтын зөрүү, галигийн ялгаа, тайлбарын олон янз байдал ажиглагддаг.

Иймээс анагаахын нэр томьёоны жигд, стандартчилсан орчуулгыг боловсруулах шаардлага зүй ёсоор тавигдаж байна. Энэхүү хэрэгцээнд тулгуурлан, анагаахын нэр томьёоны хөгжилд хувь нэмрээ оруулах зорилгоор АШУҮИС-ийн БиоАС-ийн Гадаад хэлний тэнхимийн багш нар анагаахын Монгол-Англи-Япон 15 цуврал толь бичиг зохиолоо. 2021 оны 11 сараас эхэлсэн тус төслийн санаачлагч нь Нагояа Их Сургуулийн эмерит профессор Хамажима Нобуюүки юм. Япон улсын анагаахын оюутнуудын дунд түгээмэл хэрэглэгддэг нэгэн сурах

¹¹ PhD, АШУҮИС, БиоАС-ийн Гадаад хэлний тэнхим, ORCID: 0000-0003-0161-6942

бичиг байдаг нь 15 цуврал бүхий “Medical Disease: An Illustrated Reference Guide” юм. Бидний хамтран хэрэгжүүлж буй төсөл нь дээрх сурах бичигт тусгагдсан, олон эрхтэн тогтолцоог хамарсан нарийн мэргэжлийн үг хэллэг, нэр томьёо бүхий Монгол- Англи -Япон 15 цуврал толь бичиг бүтээх байв. Эдгээр цувралын англи, япон хэлний орчуулгыг япон мэргэжилтнүүд оноосон юм. Уг төслийн анагаахын монгол нэр томьёог оноох ажлын хэсэгт Гадаад хэлний тэнхимийн 13 багш болон АШУҮИС-ийн Анагаах Ухааны Сургуулийн мэргэжлийн тэнхимийн багш нар, мэргэжлийн эмч, багш нар оролцсон.

Монгол Улсад анагаахын нэр томьёоны орчуулгын асуудлыг хөндсөн судалгаа хийгдсэн боловч гурван хэлний харьцуулсан толь бичиг бүтээх явцад тулгарсан бэрхшээл, стандартчиллын асуудлыг системтэй авч үзсэн судалгаа хомс байна. Иймд энэхүү судалгаа нь анагаахын нэр томьёоны орчуулгын бодит туршлагад тулгуурласан, стандартчиллын чиг хандлагыг тодорхойлох оролдлого болсноороо шинэлэг талтай юм.

Судалгааны зорилго: Анагаахын Монгол-Англи-Япон 15 цуврал толь бичиг зохиоход олж авсан ажлын туршлагаа нэгтгэн дүгнэх, анагаахын нэр томьёоны орчуулгын оноолтыг сайжруулах.

Судалгааны арга: Судалгаанд асуулга, баримтын арга, бүлгийн ярилцлага зэрэг аргыг хэрэглэсэн. Монгол-Англи-Япон 15 цуврал толь бичиг нь судалгааны баримт, эх сурвалж болсон. Асуулгыг 2025 оны 2 дугаар сард тус толь бичгийг бүтээхэд оролцсон багш нарын дунд Google Form ашиглан цахим хэлбэрээр авав. 6 асуулт бүхий асуулгыг боловсруулан авсан ба 17 зохиогч оролцсон болно. Бүлгийн ярилцлагыг тэнхимийн 13 багшийн дунд хэд хэдэн удаа хийж тэмдэглэл хөтлөв.

Анагаахын Монгол-Англи-Япон 15 цуврал толь бичиг нь хоол боловсруулах эрхтэн тогтолцоо (1), зүрх судасны тогтолцоо (2), чихрийн шижин, бодисын солилцоо, дотоод шүүрэл (3) амьсгалын эрхтэн тогтолцоо (4), цус судлал (5), дархлаа судлал ба халдварт өвчин (6), тархи, мэдрэл судлал (7), бөөр судлал (8), эмэгтэйчүүд (9), гэмтэл согог судлал (11) нүд судлал (12), чих, хамар, хоолой судлал (13), арьс судлал (14) эх барих (10), хүүхдийн өвчин судлал (15) чиглэлээр хийгдлээ. Анагаахын нэр томьёог орчуулахдаа бид гол төлөв дүйлгэх, харь үг буюу нэр томьёог яг хэвээр нь авах (зээлдэх), утгачлан орчуулах, шинээр нэр томьёо зохиох, галигчлах зэрэг аргыг хэрэглэсэн.

Монгол–Англи–Япон 15 цуврал анагаахын толь бичиг боловсруулах үйл явцад тулгарсан асуудлыг тодруулах зорилгоор 17 зохиогчоос асуулга авч, бүлгийн ярилцлагын үр дүнг нэгтгэн шинжиллээ. Нэг зохиогч дунджаар 1600–1700 нэр томьёо боловсруулсан бөгөөд оролцогчдын 61.5% нь 4–6 сарын хугацаа зарцуулсан байна. Энэ нь толь бичиг боловсруулах ажил ихээхэн цаг хугацаа, судалгаа шаардлагийг харуулж байна.

Судалгаанд оролцогчдын 76.9% нь толь бичиг бүтээх явцад хүндрэл тулгарсан гэж хариулжээ. Гол бэрхшээлүүд нь дараах байв. Үүнд:

1. Ижил нэр томьёог өмнөх толь бичгүүдэд өөр өөрөөр орчуулсан зөрүү их байсан. Жишээ нь: lymphoma - тунгалгангар, лимфом (Ж. Раднаабазар 1997), тунгалгийн эсийн хавдар, лимфом (Ө.Цолмон С.Наранчимэг), тунгалгийн зангилааны хорт хавдар (М.Шагдарсүрэн 2010); cholangitis - цөсний хүүдийн үрэвсэл (Ж. Раднаабазар 1997), цөсний сувгийн үрэвсэл; холангит (Ө.Цолмон С.Наранчимэг), цөсний цоргоны үрэвсэл; цөсний сувгийн үрэвсэл (М.Шагдарсүрэн 2010); холангиит буюу цөсний замын үрэвсэлт өвчин (Буньжавын Оргил 2017); муома- булчингийн хавдар (Ж. Раднаабазар 1997), булчингийн хоргүй хавдар, миом (Ө.Цолмон С.Наранчимэг), булчингар, умайн булчингийн хавдар (М.Шагдарсүрэн 2010), миома буюу булчингийн эдийн хоргүй хавдар (Буньжавын Оргил 2017);

2. Латин, грек, англи гаралтай нэр томъёог галиглахдаа бичлэгийн ялгаа гарсан Тухайлбал, Орост анагаахын боловсрол эзэмшсэн мэргэжилтнүүд мөн орос эх сурвалжаас нэр томъёог авч ашиглаж байгаа толь зохиогчид "h" орсон үгсийг "г"-ээр галиглан буулгасан бол баруунд боловсрол эзэмшсэн болон сүүлийн үеийн толь бичиг, сурах бичиг зохиогчид "х"-ээр галиглан буулгасан тохиолдлууд байна.
3. Шууд дүйцүүлэн орчуулах боломжгүй, тайлбарлан орчуулах шаардлагатай нэр томъёо их байсан. Ялангуяа цус судлал, дотоод шүүрэл, чих хамар хоолой гэсэн салбаруудад тайлбар их шаардсан. Жишээ нь: ataxia telangiectasia - атакси телеангиэктази, судас өргөсөх, судас тэлэх өвчний үеийн тэнцвэргүйдэл, хөдөлгөөн зохицуулга алдагдал, autoimmune hemolytic anemia - дархлалын шалтгаант цус задралын цус багадалт (аутоиммун цус задралын цус багадалт) balanced fibrinolysis- фибрин хайлах тогтолцооны тэнцвэрт байдал; oxygen affinity -хүчилтөрөгч гемоглобинтой холбогдох, acute promyelocytic leukemia differentiation syndrome - цочмог промиелоцитийн лейкоемийн АТРА эмчилгээтэй холбоотой үүсэх хүндрэл
4. Монгол хэлэнд орчуулж хэрэглэж болох, мэргэжлийн бус хүнд ч ойлгогдохоор орчуулж болох үгийг латин, орос хэлнээс авч хэрэглэсэн үгээр хэрэглэж заншсан гэсэн шалтгаанаар тэр хэвээр нь орчуулах явдал оршиж байна. Энгийн жишээ дурдвал, artery-артери (тараагуур судас); vein-вен (хураагуур судас)
5. Шинжлэх ухааны нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдсөн нэршлээр нь ойлгогдоод байгаа боловч эх хэл дээр буулгахад хэт уртдах, эсвэл нуршуу болох тохиолдол элбэг байв. Жишээ нь:band 3- улаан эсийн мембран дээр байрлах "band 3"уураг; HLA haploidentical transplantation- лейкоцитийн антиген нь тохирсон цусан төрлийн донорын үүдэл эсийг шилжүүлэн суулгах
6. Хэл, сэтгэхүйн ялгаанаас үүдэлтэйгээр зарим тохиолдолд хэлний хэмнэх зарчим алдагдах явдал элбэг байлаа.Жишээ нь: acute suppurative thyroiditis - бамбай булчирхайн цочмог идээт үрэвсэл; adrenal medulla - бөөрний дээд булчирхайн тархилаг давхарга; blood urea nitrogen- цусан дахь (сийвэнгийн) шээсний азот
7. Олон үгийг мэргэжлийн хүмүүс оросоор хэлээд заншсан байсан тул монгол оновчтой үгийг онооход болон монголоор хэрэглэсэн тохиолдол, эх сурвалжийг олоход зарим зохиогчид нэлээд судалгаа хийж цаг заваа зарцуулсан.
8. Анагаахын салбар бүрд орчуулахад хүндрэлтэй үг, хэллэг тохиолдож байсан. Жишээ нь: rugger-jersey bone shadow- ясны сүүдэр; circumcaval ureter- шээсний сүвний амсар буруу байрласан эмгэг; continent urinary diversion- шээс ялгаруулах;

ХЭЛЦЭМЖ

Энэхүү судалгааны үр дүнгээс харахад анагаахын нэр томъёоны орчуулгын зөрүүтэй байдал нь зөвхөн хэл шинжлэлийн асуудал бус, мэргэжлийн салбарын практикт шууд нөлөөлөх эрсдэлтэй асуудал болох нь харагдлаа. Нэр томъёоны орчуулгын олон өөр хувилбар, галигийн зөрүү нь оношилгоо, эмчилгээний болон эмнэлэг, эрүүл мэндийн салбарын аливаа асуудалд тодорхой хүндрэл учруулж болзошгүй.

Гадаадын судлаачид нэр томъёоны нэгдсэн стандарт, нэгдмэл тогтолцоог чухалчилдаг (Герд, 1979; Рецкер, 1989). Манай судалгааны үр дүн болон 3 хэлний 15 цуврал толь бичиг зохиох явц нь анагаахын нэр томъёог салбар хоорондын хамтын ажиллагааны үндсэн дээр жигдлэх шаардлагатайг харуулж байна.

Түүнчлэн зарим нэр томъёог шууд орчуулах боломжгүй тохиолдолд тайлбарлан орчуулах, эсвэл стандартчилсан галиг ашиглах нь зүйтэй боловч энэ нь албан ёсны зохицуулалт

шаардсан асуудал юм. Иймээс анагаахын нэр томъёоны нэгдсэн бодлого, стандарт боловсруулах нь тулгамдсан асуудал хэвээр байна.

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН:

1. Нэг зохиогч дунджаар 1600–1700 нэр томъёо англи хэлнээс монгол хэл рүү онооход оролцогчдын 61.5% нь 4–6 сарын хугацаа зарцуулсан байна.
2. Судалгаанд оролцогчдын 76.9% нь нэр томъёоны оноолтын зөрүү, өмнөх толь бичгүүд болон эх сурвалжууд дахь ялгаатай орчуулга нь гол хүндрэл болсон гэж үзжээ. Ялангуяа ижил нэр томъёог өөр өөрөөр орчуулсан тохиолдол их байсан нь стандарт боловсруулахад хүндрэлтэйг харуулж байна.
3. Зарим нэр томъёог 1–3 үгээр дүйцүүлэн орчуулах боломжгүй, утгыг бүрэн илэрхийлэхийн тулд тайлбарлан орчуулах шаардлагатай байв. Энэ нь анагаахын салбар тус бүрт өөр өөрөөр ажиглагдсан ба шинэ тутам хөгжиж буй салбарын нэр томъёоны орчуулгын оноолтод онцгойлон анхаарах шаардлагатайг харууллаа.
4. Латин, грек, англи гаралтай нэр томъёог галиглахдаа өмнөх уламжлал харилцан адилгүй байв. Энэ нь галиглах асуудлыг нэг мөр болгох шаардлагатайг харуулж байна.
5. Анагаахын нэр томъёоны толь бичиг зохиохдоо нарийн мэргэжлийн эмч, хэл шинжээч, нэр томъёо судлаачид хамтран ажиллах нь илүү оновчтой шийдэлд хүргэж байгааг судалгаа харуулав.

ДҮГНЭЛТ

1. Монгол–Англи–Япон 15 цуврал анагаахын толь бичиг нь Монгол Улсад хэвлэгдсэн анхны гурван хэлний анагаахын толь бичиг болсон нь онцлох ач холбогдолтой.
2. Тус цуврал толь бичгийг бүтээснээр анагаахын хэд хэдэн салбар өөрийн толь бичигтэй болсон.
3. Анагаахын нэр томъёо нь гол төлөв латин, грек үгийн үндэснээс бүтдэг, дэлхийн олон улсад ижил үгийн язгууртай нэршлээр нэрлэгддэг. Иймд оношилгоо, эмчилгээний ямар нэг алдаа, будилаанаас сэргийлэхийн тулд зарим нэг орчуулахад хүндрэлтэй нэр томъёог англи эхээс нь шууд галиглан хэрэглэхийг санал болгож байна.
4. Англи үгийг галигчлан, үсэгчлэн буулгахдаа бүх нийтээр дагах журмыг мэргэжлийн байгууллагаас гаргах шаардлагатай.
5. Анагаахын нэр томъёог орчуулахад гардаг гол хүндрэл нь нэр томъёог толь бичгүүдэд олон янзаар нэрлэсэн явдал. Анагаахын нэр томъёоны орчуулгын оноолтыг боловсронгуй болгохын тулд нэр томъёо бүтээх анагаахын нэр томъёоны үндэсний хороог байгуулан салбар бүрийн мэргэжилтнүүдийг татан оруулж асуудлыг шийдвэрлэх зөв алхам болно гэж үзэж байна.
6. Анагаахын нэр томъёоны нэгдсэн стандарт боловсруулахгүйгээр орчуулгын зөрүүг арилгах боломж хязгаарлагдмал байна. Иймд үндэсний хэмжээнд анагаахын нэр томъёоны бодлого тодорхойлох, галигийн журам батлах, мэргэжлийн хяналтын тогтолцоо бүрдүүлэх шаардлагатай гэж үзлээ.

НОМ ЗҮЙ

Монгол хэл дээр:

- Буньжав, О. (2017). *Анагаахын нэр томъёоны латин-англи-орос-монгол товч тайлбарт толь*. Догсүрэн, Ч. (1988). *Монгол нэр томъёо оноох, толилох, жигдлэх асуудалд*. Улаанбаатар. Мөнхцэцэг, И. (2020). *Нэр томъёоны орчуулга судлал*. Улаанбаатар.

- Мөнхцэцэг, И. ба бусад (2024). *Нэр томьёо судлалын толь бичиг*. Улаанбаатар.
- Нямдаваа, П. (2014). Анагаах ухааны монгол нэр томьёог төлөвшүүлэх асуудалд. *Монгол нэр*.
- Өнөрбаян, Ц. (2008). *Толь бичгийн хөгжлийг үечлэх асуудалд. томьёо судлал–90 олон улсын хурлын эмхэтгэл*. Улаанбаатар.
- Раднаабазар, Ж. (1997). *Анагаах ухааны англи-орос-монгол толь*.
- Раднаабазар, Ж. (2014). Монгол анагаах ухааны нэр томьёо, түүний хөгжил. *Монгол нэр томьёо судлал–90 олон улсын хурлын эмхэтгэл*. Улаанбаатар.
- Соёмбо нэвтэрхий толь: *Хэл шинжлэл*. (2017).
- Төмөрхуяг, Б (2021) Анагаахын нэр томьёоны орчуулгын асуудалд. *Орчуулга зүй 2021, No09(559)*
- Цолмон, Ө., & Наранчимэг, С. (2010). *Анагаахын ба сувилахуйн ухааны англи-монгол-орос толь*.
- Шагдарсүрэн, М. (2010). *Анагаах ухааны англи-монгол толь*.

Гадаад хэл дээр:

- Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. In R. A. Brower (Ed.), *On translation* (pp. 232–239). Harvard University Press.
- Simon, E., & Mittelholz, I. (2017). Evaluation of dictionary creating methods for under-resourced languages. In *Proceedings of the conference* (pp. 246–254). <https://doi.org/10.1007/978->
- Sood, M., Gera, J., & Kaur, H. (2022). Creation, evaluation, and optimization of a domain-based dictionary. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 43(5), 6123–6136. <https://doi.org/10.3233/jifs-220110>
- Герд, А. С. (1979). Проблемы становления и унификации научной терминологии. *Вопросы языкознания*, (1).
- Рецкер, Я. И. (1989). *Теория и практика перевода с английского языка на русский*. Москва.
- Самойлов, Д. В. (n.d.). О переводе медицинского текста. <http://www.practica.ru/Articles/medical.htm>
- Солнцев, Е. М. (2010). Общие и частные проблемы перевода медицинских текстов. *Вестник МГЛУ*, (9).
- Хайновская, Т. С. (n.d.). Особенности перевода медицинских текстов. <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/102527/1/290-291.pdf>